

İmam Hatip
Liselerinde
Sanat
Eğitimi ve Öğretimi

ÇALIŞTAYI

12 Kasım 2022 - İstanbul

Mehmet Akif İnan Vakfı

EğTİM-BİR-SEN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Mehmet Akif İnan Vakfı

MAİV YAYINLARI : 2

Mehmet Akif İnan Vakfı Adına Sahibi
Hıdır YILDIRIM
Yönetim Kurulu Başkanı

Yayın Kurulu

Talat YAVUZ
Muammer KARAMAN
Abdülaziz AYDIN
Ali DENİZ

Editör

İsmail GÜLEÇ

Editör Yardımcısı

Büşra TAŞKAN

Grafik Tasarımı

Ertan GÜLDİBİ

Baskı Yeri & Tarihi

Semih Ofset 0312 341 40 75 / 14.04 2023

ISBN: 978-605-72996-1-1

Adres : Hacettepe Mahallesi Hamamönü Sokak No: 28 Altındağ/ANKARA

Tel : 0312 324 25 45 **Faks :** 0312 324 25 46

Web: www.maiv.org.tr - **E-Posta:** maiv@maiv.org.tr

Düzenleme Kurulu

Ali Yalçın
Latif Selvi
Hıdır Yıldırım
Muammer Karaman
Hasan Yalçın Yayla
Prof. Dr. İsmail Güleç
Prof. Dr. Halil İbrahim Sağlam
Doç. Dr. Ayşe Taşkent
Dr. Hatice Fakiöğlü Bağcı
Büşra Taşkan

Eğitim-Bir-Sen
Eğitim-Bir-Sen
Mehmet Akif İnan Vakfı
Mehmet Akif İnan Vakfı
Mehmet Akif İnan Vakfı
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Ankara Üniversitesi

Katılımcılar

Prof. Dr. İsmail Güleç
Prof. Dr. Halil İbrahim Sağlam
Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlü
Prof. Dr. Aziz Doğanay
Prof. Dr. Mehmet Zeki Kuşoğlü
Doç. Dr. Süleyman Erguner
Doç. Dr. Ayşe Taşkent
Doç. Dr. Ali Fuat Baysal
Doç. Dr. Türkan Alvan
Dr. Hatice Fakiöğlü Bağcı
Dr. Sümeyra Ocak Ahmed
Ar. Gör. Belkis Doğan
Büşra Taşkan
Abdülkadir Işık
Abdullah Ağirtmış
Mehmet Ali Işbuğa
Hamdi Kocakaya
Yusuf Erkul
Ebru Coşkun Boyraz
Halide Dursun
Goncagül Üste
Esmâ Biçer
Hülya Bayram
Muhammed Ali Atalay
Habibe Erva Uçak
Abdullah Kılıç
Melek Ebrar Akpınar
Zaliha Erdoğlan Peçe
Mafirat Eraslan

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi
Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi
Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi
Emekli Öğretim Üyesi
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Öğretim Üyesi
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Öğretim Üyesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi Öğretim Üyesi
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Öğretim Üyesi
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Araştırma Görevlisi
Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi
Marmara Üniversitesi Araştırma Görevlisi
Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi
Şehit Adil Büyükcengiz Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdürü
Ekrem Cevahir Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdürü
Veliefendi Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdürü
Hakkı Demir Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdürü
Bakırköy Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdürü
Fatih Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdürü
Fatih Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdürü
Rabia Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi
Görsel Sanatlar - Resim Öğretmeni
Tenzile Erdoğan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi
Meslek Dersleri Öğretmeni
Kadıköy Ahmet Sani Gezici Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi
Meslek Dersleri Öğretmeni
Kadıköy Anadolu İmam Hatip Lisesi
Meslek Dersleri Öğretmeni
Ulus İlk Meclis Anadolu İmam Hatip Lisesi
Meslek Dersleri Öğretmeni
Emekli Sanat Tarihi Dersi Öğretmeni
İç mimar/İstanbul Tasarım Merkezi Genel Koordinatörü
Minyatür Sanatçısı
Geleneksel İslam Sanatları

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	9
AÇILIŞ PROTOKOL KONUŞMALARI	
Prof. Dr. İsmail Güleç İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi Düzenleme Kurulu Adına	13
Hıdır Yıldırım Mehmet Akif İnan Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı	17
Ali Yalçın Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen Genel Başkanı Mehmet Akif İnan Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı	20
GİRİŞ	23
İSLAM VE SANAT	23
İSLAM VE ESTETİK <i>M. Uğur Karadeniz</i>	25
İSLAM'DA MUSİKÎ VE TÜRK DİN MÛSİKÎSİ <i>Ahmet Hakkı Turabî</i>	37
İSLAM VE ŞİİR <i>İsmail Güleç</i>	47
BİR İMAM-HATİPLİ SANATI NASIL OKUMALI? <i>Aziz Doğanay</i>	53

**BİRİNCİ OTURUM
SANAT EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ
İHL'ERDE SANAT EĞİTİM-ÖĞRETİMİ**

SANAT EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ NASIL OLMALI?	61
<i>Ayşe Taşkent</i>	
İHO VE İHL MÜFREDATINDA SANAT EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ	79
<i>Hatice Fakiođlu Bağcı</i>	
İMAM HATİP LİSELERİNDE OKUTULAN GÖRSEL SANATLAR DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ (Hüsn-i Hat - Tezhib - Ebru)	105
<i>Belkıs Doğan</i>	
İMAM HATİPLERDE SANAT EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNE DAİR LİTERATÜR İNCELEMESİ	
<i>Büşra Taşkan</i>	
DEĞERLENDİRME VE MÜZAKERELER	141

İKİNCİ OTURUM**ÖĞRENCİ, ÖĞRETMEN, VELİ VE OKUL YÖNETİCİLERİNE
GÖRE İHL'ERDE SANAT EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ**

İMAM HATİP LİSELERİNDE SANAT EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNİN ÖĞRENCİ, MEZUN, VELİ, ÖĞRETMEN VE YÖNETİCİLERİN GÖRÜŞLERİ İŞİĞİNDA DEĞERLENDİRİLMESİ	159
<i>Halil İbrahim Sağlam</i>	
SANAT EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ ANKETİNE YAPILAN YORUMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	175
<i>İsmail Güleç</i>	
MÜZAKERELER VE DEĞERLENDİRMELER	187
GENEL DEĞERLENDİRME	231
SONUÇ VE ÖNERİLER	231
FOTOĞRAFLAR	239

İSLAM'DA MÜSİKÎ VE TÜRK DİN MÜSİKİSİ

Ahmet Hakkı Turabî*

Müzik ve Mûsikî kelimeleri aynı anlamı içeren iki kelimedir. Mûsikî, Latince müzik kelimesinin Arapça hali olan “el-mûsikâ” kelimesinin Osmanlı Dönem’inde telaffuz edilen şeklidir. Mûsikî için pek çok tanım yapılmakla birlikte genel olarak *“ölçülü sesler vasıtasıyla, insanlar üzerinde bir tesir ve heyecan meydana getirme sanatı”* olarak tanımlanmıştır. Bir başka tarife göre mûsikî, *“sesler bilimi ve o sesleri insanlığın karakterine ve duygularına uygun bir şekilde kullanma ve uygulama sanatı”*dır.

Müzik bir bilimdir; zîrâ başlı başına bir konusu, kuralları ve bir yöntemi vardır. Aynı zamanda sanattır; çünkü sonsuz şekillerde kullanılabilme imkânına sahiptir. Bununla birlikte mûsikî için en güzel tarifi İbn Sînâ yapmıştır. Ona göre mûsikî, *“Birbirleriyle uyumlu olup olmadıkları yönünden sesleri ve bu sesler arasına giren süreleri, bir melodinin nasıl kompoze edildiğinin bilinmesi amacıyla araştıran matematiksel bir ilimdir”*. Mûsikî için günümüzde İbn Sînâ’ya en yakın tarif şu şekildedir: *“Mûsikî, bir duygu, bir düşünce ve bir fikri veya doğal bir olayı anlatmak gayesiyle, ölçülü ve âhenkli seslerin belli bir sanat anlayışı içerisinde, ritimli veya ritimsiz olarak estetik bir şekilde bir araya getirilme sanatıdır”*. Tanbûrî Cemil Bey’in ifadesiyle *“rûhumuzun tecellîsi”* olan mûsikî, insan sesi ve mûsikî âletleriyle yapılan bir icrâdır; sözlü mûsikî ve saz mûsikîsi olarak ikiye ayrılmaktadır. Sözlü mûsikîde insan sesi ve çalgılar kullanılırken, saz mûsikîsinde sadece çalgılar kullanılmaktadır.

“Mûsikî, insanı Allah’a en ziyade yaklaştıran bir unsurdur ve bu anlamda bütün felsefelerden üstündür.” diyen Ludwig van Beethoven, bu cümlesinde mûsikînin menşeyini ve amacını ortaya koymaktadır. Zîrâ “güzel ses”

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmethakki@marmara.edu.tr

demek olan mûsikî ile, aslında “en güzel” olan Cenâb-ı Allah, en güzel seslerle anılmış olmaktadır. O’nu zikreden kullar böylelikle gerçek hüviyetine kavuşmakta ve bundan dolayıdır ki mûsikî gerek ruhlara gerekse bedenlere en güzel bir şekilde tesir etmektedir.

İmam-ı Gazzâlî’nin ifadesiyle “Udun ve evtârının, bahârın ve ezhârının tesir eylemediği bir kişinin mizâcı o kadar fâsiddir ki bunun ilâcı yoktur”. İnsanlık tarihi kadar eski olan mûsikî, doğumundan ölümüne kadar insanın tüm hayatında yer almaktadır. Semâvî veya gayr-i semâvî, hak veya bâtil tüm inanç sistemlerinde mûsikînin yer aldığı ve diğer sanat dallarından daha çok kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Hz. Mevlâna da bu meyânda “Mûsikî, Allah âşıkları için rûhun gıdasıdır; zîrâ onda sevgiliye yani Allah’a kavuşma ümidi mevcuttur.” buyurmaktadır. İhvân-ı Safâ’nın Mûsikî Risâlesi’nde, “Mûsikînin tamamı rûhânî cevherlerdir; dolayısıyla tesiri de doğrudan ruhtar üzerine olmaktadır ve etkisi oldukça güçlüdür” şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Dînî Mûsikî

Hak-bâtil, semâvî-gayri semâvî, büyük-küçük bütün inanç sistemlerinde mûsikînin yer aldığı ve diğer sanat dallarından daha çok kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Her kültürün mûsikîsi olduğu gibi her mûsikînin de bir kültürü vardır. İslam mûsikîsinin kültürü de bu dinin esaslarına dayanır. Nitekim İslam kültüründe mûsikînin de yer aldığı sanatlar, “Allah güzeldir ve güzeli sever” düstûrundan neş’et etmiştir. Bu çerçevede kısaca “ses sanatı, ses mühendisliği” (hendese-i savt) demek olan mûsikî, başta Allah Kelâmı olan Kur’ân-ı Kerîm’in tilâveti olmak üzere salât, duâ, zikir ve tesbîhatta kullanılmıştır. Zira müminler için en güzel örnek olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav), “Kur’ân’ı seslerinizle süsleyiniz” buyurmaktadır. Bu anlamda dînî mûsikîmizin temeli Kur’ân tilâvetidir ve diğer formlar da bu doğrultuda ve İslâmî ritüeller çerçevesinde şekillenmiştir. Kur’ân’ın güzel seslerle süslenmesi, insanlar üzerindeki mevcut tesirini artırmayı ve onların kalplerine derinden nüfuz etmeyi amaçlamaktadır. Bu meyanda mûsikî, tesiri çok güçlü ve hedefe süratle ulaştırın en önemli araç olmuştur. Amaç ile aracı birbirine karıştırmayan ecdadımız câminin yanı sıra, “nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye”yi amaçlayan tasavvufta da mûsikînin bu gücünden ve nüfûzundan çokça istifade etmiştir.

Bilhassa mabedlerde ve ibadetlerde güzel sesi yani mûsikîyi kullanmanın sırrını İhvân-ı Safâ şu şekilde açıklamaktadır: “İlahi yasalara vakıf kimselerin

*müziği tapınak ve mabedlerde kullanmalarına gelince; onlar müziği, namazlarındaki kıraatlerinde, dualarında, yalvarma-yakarmalarında, Davud (as)'un yaptığı gibi kutsal metinleri okurken, Hristiyanlar kiliselerinde, Müslümanlar mescidlerinde, hoş nağmeler ve melodik okumalarında kullanmaktadır. **Bütün bunların amacı kalplerin incilmesi (rikkat), nefislerin itaatini ve huzurunu sağlamak, Allah'ın emir ve yasaklarına boyun eğme, günahlardan dolayı tevbe etmek ve Allah'a dönmektir.** İşte bunlar müziği, ortaya konulan şekillerdeki kurallarına uygun olarak kullanmakla olur.”*

Bu anlayışla hareket eden Müslümanlar tarih boyunca büyük bir “İslâm Mûsikî Kültürü” meydana getirmişlerdir. Farklı coğrafyalara bağlı olarak çeşitlilik arz eden bu müzik hazinesi ülkemizde “Türk Din Mûsikîsi” olarak isimlendirilmektedir. İslâm dünyasında “Riyâzî” (Matematik) ilimlerden sayılan mûsikî, Osmanlı Dönemi'nde “İlm-i Şerîf” (yüce bir ilim) olarak tanımlanmıştır. Mûsikînin nazarî/teorik ve icrâ yönünün olması, kalbe tesir etmesi yüce bir ilim olmasının en önemli sebeplerindendir. Dolayısıyla tarih boyunca İslâm sanatları içerisinde mümtaz bir yere sahip olan mûsikînin hem bu tarihî süreçteki gelişimini hem de bizim kültürümüzde aldığı şekli ana hatlarıyla tespit ederek ve anlaşılmasını kolaylaştırarak gelecek nesle aktarmak gerekmektedir.

Âyet ve Hadisler'de Mûsikî

Hekimbaşı Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi *Mûsikî Risâlesi*'nde, müziğin işleviyle ilgili olarak Eflâtun'dan şu sözleri nakletmektedir:

Eflâtun dedi ki: Biliniz ki filozoflar (hikmet sahipleri) müziği oyun ve eğlence için değil, kişiye fayda vermek, rûhî lezzetler sağlamak, insanın psikolojisini rahatlatmak, sıkıntıyı gidermek, fizyolojiyi dengelemek ve kanın akışını düzenlemek için ortaya koymuşlardır. Bu ilmi inkâr edenler ise müziği sadece meyhânelerde ve sokaklarda dinleyip ilkelerini, anlamlarını ve ortaya konuş sebebini kavramadan, müziğin sadece oyun ve eğlence için olduğunu zannederek dînen yasaklamışlardır.

Bu ifadelerle göre müzik, insan mizâclarına etki etmekte, fizyolojik dengelyi sağlamakta ve kan akışını düzenleyebilmektedir. Güzel ses demek olan müziği icra edildiği mekana veya içerdiği sözlere göre değerlendirmek ne kadar da yanlıştır.

Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerîm'inde yerine göre çirkin sestem bahsetmiş (Lokman 31/19), Hz. Dâvûd'a bir mucize olarak verdiği çok güzel sesi ifade etmiş (Sebe 34/10), kendisinin haram kılmadığı zînetleri kimin haram kılabilceğini sormuş (el-A'raf 7/32) ve en önemlisi de "elest bezmi"nde "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (el-A'raf 7/172) diye sorarak insanoğluna âhenkli, lâhûtî ve tatlı sesle hitâb etmiştir. Sûfilere göre müzisyenlerin ürettikleri besteler ve ortaya koydukları yeni sesler, ancak Rabbinizin bu lâhûtî hitâbında işittikleri güzelliği arama ve bulma çabasından ibârettir.

"Yürüyüşünde mütevâzı ol. Sesini kıs. Çünkü seslerin en çirkinini eşeklerin sesidir." (Lokman 25/19). Âyette eşek sesi örnek gösterilerek Cenâb-ı Allah'ın katında "çirkin ses" kavramının olduğu gâyet açıktır. Bu hükmün mefhûm-ı muhâlifini aldığımızda demek ki Allah katında "güzel ses" kavramı vardır ve övülmektedir.

"De ki: Allah'ın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? Bunlar dünya hayatında inananlarındır. Kıyamet gününde de yalnız onlar içindir. Bilen (anlayabilen) kimseler için âyetlerimizi böyle uzunca yorumlarız." (el-A'raf 7/32). Kur'ân-ı Kerîm'de hakkında kat'î bir hüküm bulunmadığı halde mûsikînin aleyhinde çıkarımda bulunanlara bir reddiye mâhiyetindedir

Müminler için "üsve-i hasene" (en güzel örnek) olan Hz. Muhammed (s.a.v.) ise *"Kur'ân'ı güzel seslerinizle süsleyiniz; Cenâb-ı Hak güzel sesle cehren ve teğannî ile Kur'ân okuyan bir peygambere kulak verdiği gibi hiçbir şeye kulak vermemiştir."* buyurmaktadır (Buhârî, "Tevhîd", 32). Allah Rasulü bir başka hadisinde ise "Her şeyin bir süsü vardır. Kur'ân'ın süsü de güzel sestir" ve *"Kur'ân'ı teğenni ile okumayan bizden değildir"* buyurmaktadır.

Hız. Peygamberin, Medine'ye hicretinde şehir halkı onu karşılamak için yola çıkmış; Vedâ tepelerinden görüldüğünde de onu karşılamamanın heyecanı ile hepimizin bildiği belki de İslâm kültür tarihinin ilk ilâhîsi olan "Tale'a el-bedru 'aleynâ" isimli eseri okumuşlardır. Benî Neccâr kızları bu sırada ellerinde defleri ile bu ilâhîye eşlik etmişler ve adeta bir bayram havası yaşanmıştır. İsmail Ankaravî bu hâdisenin, sevinç halinde mûsikî ile şiir söylemenin delili olduğunu ifade etmektedir

Hız. ‘ÂiŖe Ŗöyle anlatıyor:

(Babam) Hız. Ebû Bekir bize geldi. Benim yanımda, Ensar’ın Buâs Harbi’nde karŖılıklı atıŖmalarını sözleriyle terennüm eden iki câriye vardı. Rasûlullah (s.a.v.) de kaftanına bürünmüş yatıyordu. Ebû Bekir: “Rasûlullah’ın evinde Ŗeytanın mizmarı ne gezer” diye beni azarladı. Bu olay bayram gününde cereyan etmişti. Hız. Peygamber (s.a.v.) yüzünü açtı ve: “(Bırak) *Ey Ebû Bekir, her milletin bir bayramı var. Bugün de bizim bayramımızdır.*” buyurdu.

Yine ‘ÂiŖe vâlidemiz, bir gün yanında büyüttüğü akrabası bir kadını Ensar’dan biri ile evlendirmişti. Düğünden döndüğünde Hız. Peygamber düğün evinde eğlence ve mûsikî olup olmadığını sormuş ve Hız. ‘ÂiŖe de böyle bir Ŗey olmadığını ifade etmişti. Bunun üzerine Hız. Peygamber, Ensar kadınlarının eğlence ve mûsikîyi sevdiklerini belirtip: “*KeŖke bir muğanniye (müzizyen) gönderseydiniz de ‘Eteynâküm eteynâküm. Fehayyünâ, nühayyîküm’ türküsünü okusaydı.*” buyurmuştur.

Yine bir gün Hız. Peygamber, Kur’an okuyuşundaki güzelliğinden dolayı Ebû Mûsâ el-EŖarî’yi övmüş, ona: “*Ey Ebû Mûsâ! Gerçekten sana, Dâvud ailesine verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir.*” demiştir. Bunlardan başka ezân vakti geldiğinde haydi aranızdan biri ezân okusun dememiş, bu iş için Hız. Bilâl-i HabeŖî’yi görevlendirmiştir. Bunun için nezaket örneği efendimiz: “Haydi Bilâl! Bizi ferahlat.” buyurmuştur. Ayrıca Bilâl-i HabeŖî’den başka Abdullah b. Ümmi Mektûm, Ebû Manzûre ve Sa’d b. ‘Âiz Hız. Peygamberin en meŖhur müezzinlerindedir ki bunların ortak özelliği güzel ve gür sesli olmalarıdır.

Görüldüğü üzere özetle; Kur’ân-ı Kerîm’de mûsikîden yasaklayan bir âyet yoktur. Fakat kimi zaman -zoraki- mûsikînin aleyhine yorumlar çıkarmak için bazı âyetler kullanılmıştır. Sünnet-i seniyyede ise Hız. Peygamberin mûsikî dinlediğine ve dinleyenleri engellemediğine şahit oluyoruz. Sahâbe, tâbiîn ve fukaha, muhaddis ve mutasavvıfın mûsikî dinlediğini görüyoruz. Mecelle’ye göre “EŖyada aslolan ibâhadır” hükmü çerçevesinde yaratılmış herŖey mubahtır, insanların faydası için yaratılmış ve istifadesine sunulmuştur. Hız. Allah, bunlardan dilediğini hikmet-i ilâhîsi ile takdir ederek bizi mükellef tutmaktadır. Dolayısıyla hakkında açık bir hüküm bulunmadığı sürece insanları bunlardan men etmek Cenâb-ı Hak adına söz söylemek olacaktır.

Bütün bu deliller ve uygulamalar şunu göstermektedir ki “güzel ses” demek olan müziğin herhangi bir şekilde haram olması veya yasaklanması mevzu bahis değildir. Asıl sorun müzikte değil, müziğe ilave edilen sözlerdedir. Zira şiir ve sözlerin İslamı veya İslami hükümleri tahkir ve tezyif eden, alaya alan veya tevhid akidesini zedeleyecek türleri haramdır. Sözden dolayı ses haram olmaz.

Türk Din Mûsikîsi'nin Menbaı

Hız. Peygamber zamanında Arapça'da kullanıma girmemiş bir kelime olan “el-Mûsikâ” kelimesinin bu dönemdeki karşılığı “el-Ğınâ”dır. “Teğannî” kelimesi; güzel sesle okumak, makamlı okumak, müzikal okuma yapmak anlamlarına ğınâ kelimesinin fiil halidir. “Muğannî” ise “ses sanatçısı, müzisyen” anlamlarına gelmektedir. “el-Mûsikâ” kelimesinin Arapça'da ancak M. 800'lü yıllarda kullanıldığına rastlıyoruz.

Câhiliye döneminden sonra Hız. Peygamber (s.a.) ve Dört Halife döneminde ise mûsikî, daha farklı bir boyut kazanmıştır. İslâm'da ilk gelen emirler insanların bedenî arzularından uzak, semâvî nura yükselme, maddeden manaya yücelmeyi hedef alan yüce bir telakkî idi. Bu sebeple İslâm'ın bu ilk dönemdeki mûsikî, nefislere tesir eden ve güzel seslerle Kur'ân-ı Kerîm tilâveti şeklinde, yani dînî bir kimlikle tezâhür ediyordu. Kur'ân-ı Kerîm'in iç mûsikîsi gayr-i müslimlere bile tesir ediyordu. Kur'ân-ı Kerîm tilâveti, -bilinçsiz olmakla birlikte- İslâmî kültür içerisindeki ses sanatlarının özelliklerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır ve Kur'ân, İslâm dünyasındaki sesli estetik ifadenin ilk örneğidir. Bu meyânda dînî mûsikîmizin ana kaynağının “mihrâb”, dolayısıyla “Kur'ân-ı Kerîm tilâveti” olduğunu ifade edebiliriz. Dolayısıyla İslâmiyet'in ilk dönemlerinde mûsikî dînî bir kimlik altında Kur'ân-ı Kerîm tilâveti, ezan, bayram salâtları, tekbir ve tehliller olarak tezâhür ediyordu. Din dışı mûsikî ise yine nasb, hudâ ve inşâd türünden “şa'bî” (halk) mûsikî olarak aynı şekilde icrâ ediliyordu.

Yalancı peygamberler ve mürtedlerle yapılan savaşlarla geçen Hız. Ebû Bekir (r.a.) dönemini müteâkip Müslümanlar, Hız. Ömer (r.a.) döneminde (13-23/634-644) aralıksız sürdürülen fetih hareketleri çerçevesinde kuzeyde yeni mûsikî türleri ve sazlarıyla tanışmışlardır. Hız. Osman (r.a.) ve Hız. Ali (r.a.) dönemlerinde yerleşik hayata geçmeye başlayan toplum, bilhassa mimari, mûsikî gibi güzel sanatlar alanında yoğunlaştı. Fetihler

sonucu elde edilen esirler yoluyla gelen ecnebî mûsikî türleri tadrîcen sohbet meclislerini süslemeye başlamıştı. Bilhassa Hz. Ali'nin şâir olması ve güzel sanatlara önem vermesi bir nevi mûsikînin geleceğini hazırlamıştır.

İslâm Medeniyeti içerisinde ancak milâdî IX. yüzyılda bir ilim dalı haline gelen mûsikînin kaynağının ne olduğu, özellikle iki asırlık hazırlanma ve oluşum süreci daima merak ve tartışma konusu olmuştur. Bu sebepten dolayı Câhiliye Dönemi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den itibaren Dört Halife, Emevî ve Abbâsî Dönemlerinde mûsikînin geçirdiği evreler, beslendiği kaynaklar ve bu oluşumda rol oynayan kimselerin ciddi bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Zîrâ el-Kindî ile başlayıp el-Fârâbî ve İbn Sînâ; Selçuklular Dönemi'nde Safiyyüddin el-Urmevi başta olmak üzere pek çok Türk nazariyatçısı tarafından ortaya konan mûsikî nazariyatı eserleri; Osmanlı Dönemi mûsikîcilerini de etkileyecek; dolayısıyla bugün kullandığımız Türk Müziği nazariyatının temelleri olacaktır. Dolayısıyla günümüz mûsikîsi ve kaynaklarına temel teşkil eden klâsik mûsikî ve kaynaklarının bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu asırlarda Moğol istilâsından dolayı Anadolu'ya göç eden Türkler arasında pekçok şeyh ve derviş de vardır. Bu mürşid ve mürîdlere sahip çıkan Selçuklu hükümdarları onların rahatça faaliyet göstermelerine imkân sağlamışlardır. Böylelikle Anadolu'da tasavvufî düşüncenin sistemleşip tarikataşmaya başlamıştır. Bu çerçevede tekkeler ve zaviyeler çoğalmış ve bu sistemin temel eserleri kaleme alınmış veya daha önce Arapça ve Farsça olarak yazılan klâsikler Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Diğer yandan Anadolu Türkleri arasında mûsikînin yayılmasında XII. yüzyılın büyük velisi Hoca Ahmed Yesevî başta olmak üzere Hacı Bektaş'ı Veli, Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Veli ve bilhassa mûsikî ve XIII-XIV. yüzyıl Konya'da doğan Mevlevîliğin büyük rolü olmuştur. Özellikle bu tarîkate mensup bestekârlar Osmanlı tekke mûsikîsini müzik estetiğinin zirvesine çıkaracak şâheserleri ortaya koyacaklardı. Mevlevîliğin yanısıra mûsikî eğitimi veren tüm dergâhlar, Osmanlı ülkesinde mûsikînin gelişmesinde yüzyıllar boyu büyük bir ocak ve okul görevi yapmıştır. Aynı zamanda Anadolu'da yayılan ve müesseseleşen Halvetiyye, Nakşibendiyye, Bayrâmiyye, Zeyniyye, Kübreviyye, Rifâiyye, Kâdiriyye, Semerkandiyye ve Şâzeliyye tarîkatlarının bilhassa cehrî zikirleri esnâsında ki ezkâr-evrâdları çerçeve-

sinde icrâ ettikleri mûsikî, Tekke Mûsikîsi kültürümüzü temellendirmiştir. Bu kültürün oluşmasında “Ahîyân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm” diye isimlendirilen dînî-tasavvufî toplulukların rolü de büyüktür.

Türk Din Mûsikîmiz

Türk-İslâm Medeniyeti içerisinde şekillenen Türk Din Mûsikîsi, Hz. Peygamber’in (sav) uygulamaları esas alınarak, bilhassa câmilerde yapılan toplu ibâdetlerde müminlerin zevk, huzur ve maneviyâtını artırmak amacıyla “güzel ses” demek olan mûsikî en güzel şekilde kullanılarak uygulanmıştır. Dînî mûsikîmiz, icrâ edildiği mekân açısından Câmî Mûsikîsi ve Tekke Mûsikîsi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Câmî mûsikîsi tamamen klâsiktir (kadîm, eski) ve enstruman ile icrâ edilmez. Cenâb-ı Peygamber Efendimiz’in (sav) ses mûsikîsine büyük ehemmiyet vererek Kur’ân-ı Kerîm’in güzel sesle ve bir üslûp dâhilinde okunması, tecvîd ve kırâat ilimlerini meydana getirmiş ve Hz. Bilal-i Habeşî (ra)’ın okuduğu ezânları tahsin buyurmaları da câmî mûsikîsinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Câmiden ve tekkeden yetişen mûsikîşinasların ekseriyetini Kur’an hâfızları oluşturmaktadır. Başta Kur’an ve ezân olmak üzere câmî mûsikîsi formlarının lâyıkiyle icrâ edilebilmesi için mutlaka mûsikî bilgisi, ses ve kulak terbiyesi gerekmektedir. Türk mûsikîsinin hemen tüm makamlarının uygulanabildiği câmî mûsikîsinde acem, acemaşîrân, bayâtî, bestenigâr, eviç, hicaz, hüseyinî, hüzzâm, irak, rast, sabâ, segâh, uşşâk vb. makamlar daha çok kullanılmıştır.

Câmî mûsikîsi, diğer anlamda câmide gerek ibâdet sırasında gerekse ibâdet öncesi ve sonrasında çoğu zaman irticâlî (doğaçlama) olarak makamların melodik yapıları uygulanarak ortaya çıkan ses mûsikîsidir. Genellikle namaz etrafında şekillenen fakat bunun hâricinde de bazı formları ihtiva eden, daha ziyade Arapça güftelere yer verilen câmî mûsikîsinde hâkim olan ruh; zühd, takva, ubûdiyet ve duâdır.

Câmî mûsikîsinde çalgı kullanılmaz; bundan dolayı insan sesi, en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa imam ve müezzinler arasında gerçekleşen uygulamada aynı ses tonundan ve aynı makamları icrâ etmeleri, uyumu ve ibadet zevkini had safhaya ulaştıracaktır.

Câmi mûsikîsi, esas olarak câmide cemâatle kılınan namaz ibâdeti ile ilgili sözlü bir mûsikîdir. Bu mûsikî, genelde ferdî olarak icrâ edilmekle birlikte müezzinlik faaliyetleri içerisinde yapılan bazı tesbîhât veya mevlid bahirleri arasında okunan tevşîh okumaları topluca yapılmaktadır. Bilhassa birkaç müezzini bulunan selâtin câmilerde görülen bu uygulamalara “cumhur müezzinliği” ismi verilmiştir. Bu icrâlarda her ne kadar irticâlî (doğaçlama) uygulama söz konusu ise de zaman içerisinde bu icrâlar besteli bir hale gelmiş ve bestelendiği şekillerde okunmuştur.

Câmi mûsikîsi, ibâdete yönelik, dünyevî zevk ve anlayışlardan uzak, daha çok uhrevî olması sebebiyle tavır ve üslûp açısından daha ağırbaşlı ve rûhânî bir karakter arz etmektedir. İcrâ edilen eserlerde kurulan mûsikî cümleleri, mübâlağadan ve renkli mûsikî oyunlarından uzak, mülâyim sesler çerçevesinde ve bir oktav aralığında tekrar edilen uzun sesli nağmelerin tercih edildiği bir üslûba sahiptir.

Bununla birlikte câmi mûsikîsi formlarının günümüzde uygulandığı şekline kavuşması zaman içerisinde olmuştur. İslâmiyetin ilk dönemlerinden itibaren tabîi bir gelişme içerisinde olan câmi mûsikîsinin, form olarak en erken Fâtımîler döneminde şekillenmeye başladığı ifade edilebilir. Zîrâ kaynaklarımız bize, XIII. yüzyılın başlarında Muzafferüddin Gökbörü'nin (1207) mevlid okuttuğunu bildirmektedir. Câmi mûsikîsi Osmanlı asırlarında ve bilhassa XVII. yüzyıldan itibaren daha da gelişmiştir. Bilhassa Hatip Zâkirî Hasan (ö. 1623) ve Buhûrîzâde Mustafa İtrî (ö. 1712) Efendilerin'in bu konuda büyük rolü vardır.

Câmi mûsikîsinin temâyüz ettiği özellikleri maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Câmi mûsikîsi insan sesine dayalıdır; câmi mûsikîsinde enstrüman kullanılmaz.
2. Câmi mûsikîsinde sözler çoğunlukla Arapça olup irticâlen icrâ edilir.
3. Câmi mûsikîsindeki sözlerin zühd, takvâ, ubûdiyet ve duâ unsurları taşınması icrâ edilen mûsikî üzerinde etkili olmuş, dolayısıyla bu mûsikî türünde daha çok zâhidâne bir üslûp hâkim olmuştur.
4. Câmi mûsikîsine ait eserler genellikle usûlsüz ve genelde tek kişinin icrâsına dayanmaktadır. Ancak bu eserlerden besteli olanları müez-

zinler tarafından bazen koro halinde okunmuş, bu toplu icrâ da “cumhur müezzinliği” olarak isimlendirilmiştir.

5. Câmi mûsikîsinde icrâ edilen mûsikî bir amaç olmayıp, bir araçtır. Câmi mûsikîsinde yapılan icrâlar ubûdiyet huşûunu temin içindir.
6. Câmi mûsikîsi formları aynı zamanda tekkelerde de icrâ edilmiştir.

Günümüzde dînî Türk Mûsikîmizin hemen her formu gerek camilerde toplu gerekse ferdi ibadetlerimizde; diğer yandan ezkâr ve evrâd ibadetlerinde kullanılmaktadır. Bu formlarımıza ait klasik besteler günümüz notalarıyla tespit edilmiş olup, yeni yapılan bestelerle daha da zenginleşmektedir. Başta dini musiki proje İmam-Hatip Liselerimiz olmak üzere, ilahiyat fakültelerimizin Türk Din Musikisi nabilim dallarında bu eğitim akademik seviyede öğretilmektedir.